



Լուսանկարը Բախչի Խաչատրյանի

Նրա սիրտը մնաց Մոսկվի փեշերին, X

Ազգային-ազատագրական պայքարներն ունենում են իրենց դեկավարները, ժողովրդի ինքնապաշտպանությունը ապահովող հրամանատարները և ազգային անցյալն արժեքների վրա խարսխված ու օրվա պահանջներից բխող գաղափարախոսները: Առաջնորդներ սակայն դառնում են նրանք, ովքեր միաժամանակ լինում են թե՛ դեկավար, թե՛ հրամանատար և թե՛ գաղափարախոս: Հյուսիսային Արցախում այս առաջնորդը դարձավ Շահեն Չինավորի Մեղրյանը:

Երբ բարձրադասարան շարժումը, Շահենը իր գործընկերների հետ միասին սկսեց կազմակերպել շրջանի ինքնապաշտպանությունը՝ ուղղակի թաքցնելով իրականությունը: Նրա ջանքերով ստեղծվում է Բերդ (անվանումը Գյուլիստանի նշանավոր բերդից) հայրենակցական-բարեգործական միությունը: Շահենը քաջ գիտակցում էր, որ ազգային ինքնապաշտպանությունը ոչ միայն զինական, այլև հոգևոր հասկացություն է, որ ունեցվածքի համար մարդը գեներ չեղանք էր կրվի, այլ կգնա ու մեկ այլ վայրում նոր ապրուստի տես կդառնա, իսկ պայքարը փակակց կարող է լինել այն ժամանակ, երբ հայրենական փուրը ներառված է ընդհանուր հայրենիքի մեջ՝ դառնալով այդ հայրենիքի մեկ մասնիկը: Հայրենի բնօրրանի հետ ժողովրդի հոգևոր կապվածությունը առավել մեծացնելու համար չեղանակ

է լինում շրջանի եկեղեցիների նորոգմանը: 1989 թ. աշնանը լիովին կարգի բերվեց Գյուլիստանի վեհաշուք եկեղեցին, ուր փաստաբանների ընդմիջումից հետո Հյուսիսային Արցախում վերստին տեղի ունեցավ առաջին հավաքական մկրտությունը, ուր Արցախի թեմի եղևոր առաջնորդ Պարզև սրբազանը առաջինը մկրտեց հենց իրեն:

Երբեքում նախնական մաքրումն ու ամրացումը կարևոր դերակատարեցին իրենցից հեռու եկեղեցու վեր բարձրացող շարվածքում դարձրել կարասներ են տեղադրված: Շահենը հարյուրական նախնի էլ էր քաջ, թե՛ համաշայն ժողովրդական փարածված ավանդության կարասները մեծացնում են արձագանքը բազմապատկելով ընթացող եկեղեցական արարողությունների շայնը, Շահենը էլ իր հերթին արցախյան մի վերինաստիճակում ասաց, թե լավ պահպանեցեք այս կարասները և թող նրանք այնպես արձագանքեն, որ ներմղած պայքարը թնդա ողջ աշխարհում:

Շրջանի պաշտպանության համար կարևորում էր հարկապես ճանապարհային շինարարությունը, քանի որ այն, նպաստելով բնակչության հոգսերի թեթևացմանը, հնարավոր բախումների ժամանակ էլ առավել դյուրին էր դարձնելու ջոկատների տեղաշարժը և օգնական ուժի տեղ հասցնումը: Այս նպատակով շեռնարկեց Կարաչինար-Թալիշ մելիքական հին ճանապարհի վերանորոգումը, շնորհիվ ո-

րի արդեն ուղիղ գծով, և ոչ թե աղբբեջանական հարևան շրջաններով անցնելով, իրար կապվեցին Շահումյանն ու Մարտակերտը: Շուտով Հյուսիսային Արցախի համար կյանքը զարկերակի նման շարունակ փրփող այս ճանապարհի կառուցմանը համաժողովրդական մի խանդավառությամբ մասնակցեց ողջ շրջանը:

Երբ Յեղափոխական Դաշնակցությունը հաստատվեց հայրենիքում, Շահենը զինվորագրվեց կուսակցությանը: Շահումյանի զինվորական շտաբի հրամանատարական իր սենյակում խփված էր կուսակցության դրոշը՝ Մահ կամ Ազատություն կարգախոսով: Դաշնակցությունը, սակայն, կուսակցություն չեղավ նրա համար, այլ Արցախին անհրաժեշտ ազգային գաղափարախոսություն: Իր ընկալմամբ պահանջարկությունը փեսական դրույթ չէր, այլ ամենօր շարունակ պայքար Մոսկվի փեշերին, իսկ հարավս կոնկրետ էլ վերաբերված էր ընդհանուր գաղափարի փոխարեն՝ կազմակերպված ինքնապաշտպանության կայուն համակարգ:

Հեռու լինելով քաղաքական պայքարից և շահարկումներից, դժբախտաբար ինքը դրանց գոհը դարձավ Շահումյանի անկման առաջին իսկ պահից, երբ ժողովրդի ցավից հեռու ու այդ ցավին անհաղորդ էրևանում հայրենիքի փարածքային անկումները երկկողմանի մեղադրանքի նյութ էին դարձել իշխանությունների ու ընդդիմության միջև: Օրինական այն օրերին, երբ հակառակորդի գրահատիչներին, Շահումյանից առաջ շարժվելով, մտավ Թալիշ, ապա Չայլու, Լեհինավան և մոտեցավ Մարտակերտ շրջակայքում, այդ առաջնադասարանը կանգնեցնելու ուղղակի և քաղաքական կերպերը որոնելու փոխարեն քաղաքային նոխազ էր փնտրվում և այն գտնվեց հանձնաժողովի հրամանատարի:

Մտախոհ էր այդ օրերին: Պատասխանելու արդարանալու որևէ փրամադրություն չուներ: Նրա հոգսը դեռևս ճանապարհներից եղողներին, անփառում ու ժառանգ մնացածներին Հաթերք հասցնելն էր: Տարածվող հերյուրանքները ակամա իրենց ազդեցությունն էին թողնում, կասկածի որդով թունավորում:

Շրջանի ընկնելու մի քանի օր անց, երեկոյան, նրան գրա Հաթերքի փոստից մեկի բալետ կրակի մոտ մտած: Տանջող կասկածներից ազատվելու համար, երբ նրբորեն սկսեցի փարբեր հարցեր փայլ, դառը մի ժպիտով ասաց, թե դու՞ էլ ես մտածում, որ շրջանը ես եմ ծախել: Մինչև հիմա էլ սիրտս կսկծում է, թե ինչու այն օրերին համափարած գրաբարանքի ընդհանուր հեղեղում պաշտպանական մի խոսք չգրեցի, չնկարագրեցի, թե անցնող փարիների ընթացքում ինչ գործ է կատարել իբրև շրջանի ղեկավար և ինքնապաշտպանության ուժերի հրամանատար: Նրա հոգսը սակայն ուրիշ էր: Մտածում էր ի մի հավաքել գաղթի ընթացքում իրենց հարազատների հետ Մարտակերտի փարբեր գյուղերում սրված փողանքին և պատրաստվել հետ բերելու կորցրածը: Մի մասին խելացորություն էր թվում այս միտքը, մյուսները ոգևորությամբ համաշայնվեցին: Երբեք չեմ մոռանա այն պահը, երբ փողանքից մեկը, ընդոստ վեր ելնելով, ասաց. «Եկեք երգե՛ք ի նշան մեր փրամելիք հաղթանակների»: Շահենը մեղմորեն նրան նստեցրեց՝ պատասխանելով, թե երգելու ժամանակը կգա, իսկ

հիմա չի կարելի, որովհետև անփառում դեռևս անթաղ մեռյալներ ունենք:

Շուտով անցած գաղթի և հուսալքումի ճանապարհը իրենց համար դարձավ վերադարձի և վրեժի ճանապարհ, ու թերթերը սկսեցին գրել Շահումյանում ծավալված պարտիզանական շարժման մասին: Դեռ ժամանակ է հարկավոր ինաստիճակում փնտրանքը այն նվիրյալների, ովքեր չմեռալին դաժան ցրտերին հակառակորդի թիկունքի վերածված իրենց հայրենիքի անփառներից վերսկսեցին մարտական գործողությունները: 6-7 հոգուց կազմված խմբերի առաջին հարվածները ուղղվեցին փակակց կարևորությունից առավել վրեժի պողոթաններ էին, որոնք որոշ չափով թեթևացրեցին վիճակը Մարտակերտի ճակատում, իսկ երբ ազատագրվեց Հաթերքը, արդեն ուղիղ կապ ստեղծվեց պարտիզանների հետ և սկսեց իրական թվալ Շահումյանի ազատագրումը, որի առաջին քայլը բնականաբար պետք է լիներ Գյուլիստանը: Շրջանի անկումից հետո Շահենի օրերը անցել էին այս սպասումով: Երբ կազմվել էր գյուղը հետ վերցնելու ծրագիրը, ինքը երդվել էր չսափարվել այնքան ժամանակ, քանի դեռ նորից չի մտել Գյուլիստանի եկեղեցին: Եվ ապրիլի սկզբին կատարվեց նրա երազանքը: Նորից իր ծննդավայրում էր: Մարտական ընկերները բավականին հուզիչ դրվագներ են պատմում նրա վերջին օրերի մասին: Գյուլիստանից հավաքել էր հակառակորդի ավարտությունից հետո փնտրի բալետ սրված լուսանկարները և ուղարկել այստեղ: Միաժամանակ ուղարկել էր նաև հանցելու պատճառը գյուղում հողի մեջ փակաշարժված թաղված օղի և բացվող գարնան հետ հողից էլ նույն և շահումյանիցներին այնքան սիրալի կյուրմուգուկ (սնդիկ) բույսը, մի երկփող. «Օգտվեցե՛ք Շահումյանի բարիքներից»: Գյուլիստանի բարձունքներից երևում էր Վերի Շենը, բայց չհասցրեց գյուղ մտնել: Իր մարտական ընկերների հետ ապրիլի 20-ին Շահենը Մեղրյանը գոհ գնաց թշնամու դարանակալ հարվածներից: Նրանց հուղարկավորության ժամանակ գոհվածներից մեկի մայրը Եռաբլուրում հեկեկալով ասաց. «Միայնում էիք ցանկանում, բայց մենք գաղթեցինք, դուք էլ բերվեցիք Հայաստանի հողում թաղվեցիք»:

Ապագայի անաչառ դափավորներն ու պատմաբանները թող քննեն որքանով էր ճիշտ և ժամանակին արցախյան շարժումը, նրա գարգալունը, բայց այսօր արդեն կարելի է ասել թե դու ամեն ինչ արեցիք, սիրելի Շահեն, քո ժողովրդին Մոսկվի փեշերին պահելու համար և եթե ժողովրդից փեղահան եղավ ու Երևանում դեպի հավիտենություն ուղեկցեց քեզ՝ իր դեկավարին, մեղավորը դու չէիր: Դու Մոսկվե, ինչպես ինքը էիր ասում Արցախ աշխարհի Արարափը, այնպես էիր սիրում, ինչպես Գալեգին Լեռնեղ Խուստուփը և քո սիրտը թափված արյանը հետ միասին մնաց Մոսկվի փեշերին, մարմինը բերվեց և ամփոփվեց Եռաբլուրում արդեն հանգչող այն փողանքի կողքին, որոնց հայրություն էիր արել և ավագ եղբայր եղել Հյուսիսային Արցախի դիրքերում, իսկ հոգիդ էլ «հայոց մթնած երկնքից» նայում է վարմեր լեռաշխարհին՝ Գանձասարից մինչև Էջմիածին և Գյուլիստանից մինչև Արծվաշեն:

Վարդան Գևորգյան